

Kitap Tanıtımı ve Tenkitler

Ahmet Ak, **Selçuklular Döneminde Mâturîdîlik**

Ankara: Yayın Evi, 2009, 231 s.

İslam Mezhepleri Tarihi bir bilim dalı olarak oluşumu Makâlât, Firâk ve Mîlel-Nihal eserlerinin oluşum tarihi kadar eski olmasına rağmen zaman içerisinde diğer bilim dallarının gölgesinde kalmış olması nedeniyle modern dönemde genç bir bilim dalıdır. İlahiyat Fakültelerinde kurulan İslam Mezhepleri Tarihi Anabilim Dalı öğretim elemanlarının yaptıkları ve yaptıkları bilimsel çalışmalar, başta İslam Mezhepler Tarihi olmak üzere yakın bilim dallarının çalışmalarına da önemli katkılar sağlamaktadır.

333/944 yılında vefat ettiği bilinen İmam Mâturîdî, Ehl-i Sünnet mezhebinin önemli önderlerinden Ebu Hanife ekolünün itikat alanındaki temsilcisi ve Mâturîdîlik mezhebinin kurucusudur. Meselelerin analizinde akli ve nakli başarıyla kullanan İmam Mâturîdî, yaşadığı Mâverâünnehir bölgesinde diğer fırkalara karşı Ehl-i Sünnet'in savunuculuğunu yapmıştır. Türklerin yaşadığı bölgelerde fikirleri hızla yayılan ve din anlayışlarının oluşmasına önemli derecede etki eden Mâturîdî'ye İslam düşünce tarihi kaynaklarında hak ettiği değerin, en azından belli bir dönem verilmediği, yaşadığı döneme yakın kaynaklarda kendisi hakkında yeterince bilgilerin bulunmayışından anlaşılmaktadır. Onun fikirlerinin Ebu Hanife'nin düşünceleriyle paralellik arz etmesi, bu neden-

MİLEL VE NİHAL

inanç, kültür ve mitoloji araştırmaları dergisi
cilt 7 sayı 2 Mayıs – Ağustos 2010

le Hanefiliğin bir devamı olarak görülmesine ve onun gölgesinde kalmasına sebep olmuştur. Daha sonraki dönemlere ait eserlerde Ebu Hanife-Mâtürîdî arasındaki fikri bağ ciddi derecede vurgulanmaktadır. Son yıllarda Mâtürîdîliğin ihmalinin farkında olan ve fikrilerinin günümüz İslam düşüncesi açısından önemli olduğunu düşünen araştırmacı ve akademisyenler konuya ehemmiyet göstermiş ve ümit vaat eden çalışmalar yapmıştır. İmam Mâtürîdî ve Mâtürîdîliği çeşitli yönleri ile ele alan Yüksek Lisans ve Doktora çalışmaları ile birlikte, bu alanın temel kaynaklarının tahkikli metinleri ve Türkçeye tercüme yapılarak yayınlanması da dikkat çekici bir husustur. Özellikle Mâtürîdî ve Mâtürîdîliği esas alan akademik nitelikli çalışmalarda tarihsel sürecin kronolojik olarak takip edilmesi ve konu bütünlüğü açısından birbirini tamamlayıcı niteliklerde olması sistematik bir gelişme göstermektedir. Bu bağlamda İmam Mâtürîdî'nin tefsir, fıkıh ve kelami meselelere bakışı, diğer mezheplerle olan münasebeti gibi konuların yanı sıra benzer çalışmalarda geleneğin önde gelen isimleri için de yapılmaktadır. Bu araştırmalar Mâtürîdîlikle ilgili önemli derecede bilgi zenginliği oluşturmakta, yeni çalışma alanlarına zemin teşkil etmekte ve yol gösterici rol üstlenmektedir. Ahmet Ak'ın çalışmaları da tarihsel süreçte Mâtürîdîliğin gelişimini gösteren içeriğiyle alana önemli katkı sağlayan çalışmalardandır.

Ahmet Ak'ın burada tanıtımını ve değerlendirmesini yapacağımız "Selçuklular Döneminde Mâtürîdîlik" isimli çalışması, doktora tezi olarak hazırlanan ve 2008'de basımı yapılan "Büyük Türk Âlimi Mâtürîdî ve Mâtürîdîlik"den sonraki ikinci eseridir. Eser, Giriş, İki Bölüm, Sonuç, Ekler, Kaynakça ve Dizin'den oluşmaktadır.

Eserin giriş kısmında (ss.11-28) yazar, araştırmının sınırlarını tarihsel süreç olarak Selçuklular ve konu olarak İmam Mâtürîdî ve Mâtürîdîlik ile sınırlandırmış ve amacını da Mâtürîdîliğin Selçuklular döneminde ne zaman, kimler tarafından, ne şekilde ve nerelede yayıldığı" konularına tahsis etmiştir (ss. 13).

Sosyal, siyasal, ekonomik, çevre ve insan faktörü gibi nedenler-

le İslam'ın farklı anlayışlarının kurumsallaşması sonrasında oluşan mezhepler hakkında araştırmalar yapan İslam Mezhepleri Tarihi araştırmacıları sosyal bilimlerin araştırma metotlarından konunun niteliğine uygun olanlarını kullanarak araştırma yapmaktadırlar. Yazar, eserinin başlangıcında bu konuya dikkat çeken ve alanda karşılaşılan temel problemler bağlamında tespit ettiği metot hakkında bilgi vermektedir. İslam Mezhepleri Tarihi temel kaynaklarındaki sübjektif niteliklerin fazlalığı dolayısıyla içerdikleri bilgilerin güvenilirlik problemi üzerinde durarak kaynak değerlendirmesi yapan yazar, araştırmada kullandığı Mezhepler Tarihi klasik kaynakları yanı sıra tarih, genel İslam tarihi, Selçuknameler, biyografik eserler, Hanefi-Mâturîdî âlimlerine ait eserler ve konuyla ilgili yapılmış olan çağdaş araştırmalar hakkında geniş malumatlar vererek genel bir değerlendirme yapmaktadır (ss. 15-28). Fikirlerin neşet ettikleri ortamdan bağımsız olamayacaklarından hareketle Selçuklular döneminin sosyo-kültürel siyasi, ekonomik vb. yapısı hakkında da bilgi veren yazar eldeki verilerin oluşumuna etki eden sebepleri tespite çalışmış, bu nokta da "fikir hadise irtibatı", "zaman-mekan bağlamı" ve "menkulde makulün aranması", "şahıslar üzerinde derinleşmek" gibi Mezhepler Tarihi araştırmalarında genel olarak kullanılan temel prensiplerden hareketle araştırmayı yürütmüştür (ss. 13-15).

Eldeki verilere istinaden İmam Mâturîdî'nin fikirlerinin vefatından yaklaşık bir asır sonra ciddi derecede ele alınmaya başlandığı düşünülürse, Selçuklular dönemi İmam Mâturîdî ve onun fikirlerinin etrafında oluşan görüşlerin giderek yaygınlaştığı ve taraftar kitlesi bulduğu bir dönemdir. Bu dönem İmam Mâturîdî ve taraftarlarının, Ebu Hanife ile olan bağlantısının ve Ehl-i Sünnet ve'l-Cemaat içerisindeki önemli mevkiinin vurgulandığı bir dönem olarak karşımıza çıkar. Yazar bu dönemin sosyal-siyasal ve dini durumunu eserinin "Selçuklular Döneminde Siyasi İçtimai ve Dini Durumu" başlıklı Birinci Bölüm'de genişçe ele almaktadır (ss. 29-67).

Eserin Birinci Bölüm'ünde Mâturîdî ve Mâturîdîliğin Selçuklu-

lar dönemindeki gelişimine zemin hazırlayan sosyal siyasi ve dini durum hakkında bilgi verilmektedir. Abbasilerin son zamanlarında Şii Büveyhiler'in yönetime gelmesi sonucu hem siyasal, hem sosyal hem de dini açıdan ciddi çalkantılı bir sürece girilmiştir. Büveyhiler hutbelerden Eş'ariliğe lanet ettirtmiş ve ezanlara "hayye alel hayrul amel " ifadesini getirmişlerdir. Önemli derecede mezhep çatışmalarına sahne olan bu süreçte Selçuklular kurulma aşamasına gelmiş ve bölgede hâkim olmuşlardır. Tuğrul Bey'in Şii Büveyhiler'in elinden Abbasi halifelerini kurtarması sonrasında Selçuklular Sünni İslam dünyasının da bir anlamda müdafaasını üzerine almış oldu. Sultan Alparslan zamanında Eş'ariliğin lanetlenmesine ve mağdur edilmesine sebep olan vezir Kündüri'yi idam ettirerek onun yerine Nizamulmülk'ü atamıştır. Sonuçta Eş'ariliğe hutbelerde okutulan lanetler kaldırılmış ve Eş'ari âlimlere iltifatlar edilerek gönülleri alınmış, Sünni geleneğin iktidar olduğu bir dönem başlamıştır (ss. 29-35).

Nizamiye Medreselerinin açılması ve bu mekânlarda görev alacak kişilerin Şafii ve Eş'ari olmalarının şart koşulmasından dolayı Eş'arilik ilmi alanda önemli gelişme kaydetmiş ve taraftarlarının sayısı artmaya başlamıştır. Aynı zamanda bu Medreselerin Selçuklular'ın hâkim oldukları uzak bölgelerde de açılması Eş'ari-Şafii geleneğin yaygınlaşmasını kolaylaştırdığına dikkat çeken yazar, Selçuklular döneminde ilim, sanat, mimari ve pek çok alandaki gelişmelere paralel Sünniliğin de önemli derecede güç kazandığını belirtmektedir. Ancak bu dönem aynı zamanda Sünniliğin diğer fırkalarla mücadele ettiği, Şafii-Eş'ari ve Hanefi-Mâturîdî geleneklerin kendi aralarında çeşitli rekabetlerin olduğu bir dönem olarak karşımıza çıkmakta ve bu süreçte Hanefi Mâturîdî geleneğinin güç kazandığı bir görünümünden bahsedilmektedir. Yazar bu Bölüm'de Selçuklu dönemindeki mezheplerin genel görünümünden bahsederken Şia'nın yayılmasına karşı alınan tedbirler sonucu Şii alimlerin takiyye yapmış ve içe kapanmış olduklarını bu arada da Tabersi'nin (548/1154), *Mecmau'l Beyan li Ulumi'l-Kur'an* ve *Kitabü'l-Camîi'l-Cevami fi Tefsiri'l Kur'an*, et-Tusi'nin (460/1068) *Kitabu'l-İstibsar Ma'telefe fihî mine'l-Ahbar* ve *Kitabu Tehzibi'l-Ahkam* isimli

önemli Şii eserlerin ortaya çıktığından bahsetmektedir. Bu dönemde hem devlet yönetiminin, hem de Sünni ulemanın önemli mücadele alanlarından birisini de İsmailiyye/Batniyye oluşturmaktadır. Ciddi tehlike olarak görülen bu harekete karşı devletin kolluk kuvvetleri ve ilmi alanda ciddi mücadeleler yapılmış, Nizamiye Medreseleri bu anlamda önemli katkılar sağlamış, İmam Gazali Halife'nin emriyle Batniliğe reddiye olarak eser kaleme almıştır. Bu karşıt çalışmalara rağmen Batniyye fırkasının özellikle Horasan bölgesinde nüfuzunun arttığı ve ülkede güven ve huzuru yok etmeye yönelik faaliyetlerde bulunduğu görülmektedir (ss. 41-50).

Selçuklular döneminde Mutezile mezhebi mensupları belli dönemlerde önemli görevlerde bulunmuşlardır, özellikle Mutezili Kündürî'nin vezirliği döneminde, amelde Hanefi ve itikatta Mutezili olan bazı âlimler medreselerde kadılık görevlerinde bulunmuşlardır. Bu dönemde el-Kazvini, en-Nasihi, ez-Zamahşeri gibi Mutezili alimler yetişmiştir. Ancak bunların ileri sürdüğü görüşler Sünni alimler tarafından ciddi derecede eleştirilmiştir. Eş'ari olan Şehristani'nin yanı sıra Hanefi-Mâturîdî çizgide es-Sabuni, el-Üsmendi gibi âlimler de ciddi tepki vermişlerdir. Selçuklular döneminde az sayıda da olsa Mutezili âlim yetişmişse de devlet erkanının bakışının olumsuzluğu ve Sünni geleneğin etkisinin artması karşısında zamanla Mutezili nüfuzun azaldığı bir süreç ortaya çıkmıştır (ss. 50-52).

Eş'arilik, Selçuklular döneminde Nizamiyye medreselerinin kurucusu Nizamülmülk'ün Eş'ari olması ve bu medreselerde görev alacak kişilerin Şafii-Eş'ari olmasını şart koşması sonucunda Eş'arilik önemli derece gelişme sağlamıştır. Bu dönemde Gazali, Cüveyni, er-Razi, İsfarayini gibi Eş'ari âlimler yetişmiştir. (ss. 52-55)

Kerramiyye'nin Selçukluların ilk döneminde belli bir etkinlikleri olsa da Hanefi-Mâturîdî ve Şafii-Eş'ari âlimlerin giderek güçlenmesiyle ve Kerramiyye'ye karşı sürekli eleştiri yönelmeleri sonucunda ciddi derecede itibar kaybetmeye başlamıştır (ss. 55-56).

Yazar eserinde Selçuklular dönemindeki Sufiler'e de yer vermiştir. Bu dönemde Kuşeyri, Gazali, el-Farmedi, Yusuf Hamedani, Ahmed Yesevi gibi önemli mutasavvıfların yetiştiğini, sufilikteki Batınî ve aşırı hareketlere karşı da önemli çalışmaların yapıldığından bahsetmektedir (ss.56-67).

Eserin "Selçuklular Döneminde Mâtürîdîliğin Yayılışı" başlıklı İkinci Bölüm'ü araştırmanın temel konusunu oluşturmaktadır. Yazar bu Bölüm'de öncelikle Selçuklular öncesi Mâtürîdîlik'ten bahsetmektedir. Bu bağlamda Mâtürîdîliğin Hanefilik'le olan ilişkisini, İmam Mâtürîdî'nin hoca silsilesinin Ebu Hanife'ye kadar ulaşması, Fatih Süleymaniye Medreselerinde verilen Fıkıh icazetnamelerinin İmam Mâtürîdî yoluyla İmam-ı Azam Ebu Hanife'ye kadar ulaşmasından söz etmektedir. Aynı zamanda Hanefi alimlerinin öğrencilerine İmam Mâtürîdî'nin eserlerini okutmaları ve onun görüşlerini daha sistematik hale getiren eserler kaleme alarak yaygınlaşmasına yol açmaları, Mâtürîdîliğin ve Hanefiliğin temel kaynaklarını birlikte okutmaları, yazdıkları eserlerde hemen hemen hepsinin Mâtürîdî'den övgü ile bahsediyor olmaları, Ebu Hanife ve Mâtürîdî arasındaki ilişkinin bu ekollere ait olmayan kaynaklarca da zikredilmesi, bu durumun çağdaş araştırmacılar tarafından da teyit ediliyor olması gibi faktörlerden hareketle ortaya koymaya çalışmaktadır (ss. 70-80).

Eserde, Ebu Hanife'den sonra Hanefilik genellikle öğrencileri ve onların tâbileri vasıtasıyla gelişirken kendi aralarında da farklılaşmalar görülmektedir. Bu bağlamda Ebu Ahmed el-İyâzî'nin başını çektiği Hanefiliğin Hanefi-Hadis taraftarları ve İmam Mâtürîdî'nin başını çektiği Hanefi-Mâtürîdîler olmak üzere iki farklı yaklaşım ortaya çıkmıştır. İyaziyye grubu olan Hanefi-Hadisçiler yöneticiler ile yakın ilişkileri olduklarından zaman zaman onların yanlışlıklarını görmezlikten geldiklerini ve böylece Hakim es-Semerkindî'nin Sevâdu'l-A'zam'ının basılıp dağıtılması da bu bağlamda değerlendirilmektedir. Yazar Hanefi-Mâtürîdîliğin ve özellikle de İmam Mâtürîdî'nin görüşlerinin Selçuklular döneminde on farklı koldan yayıldığını söylemektedir.

Bunlar: Ebu Kâsım İshak b. Muhammed b. İsmail el Hakim es-Semerkindî, Ali b. Said er-Rüstuğfenî, Ebu Ahmed el-İyâzî, Ebu Seleme, İbn Yahya, Fakih Abdussamed b. Ahmed el-Erbincâni, Ebu Leys es-Semerkindî, Ebu Muhammed Abdülkerim b. Musa b. İsa el-Pezdevî, Gaziler Ribâtında İmam Mâturidî'den ders alan öğrencileri, İmam Mâturîdî'den okumuş fakat isimleri bilinmeyen öğrencilerinden oluşmaktadır (ss. 81-95).

Yazar "Selçuklular Döneminde Mâturîdîlik" başlığı altında İmam Mâturîdî'nin ve görüşlerinin yayılmasında katkı sağlayan insanların eserlerinde önemli derecede yer aldığı, eserleri üzerinde çalışmaların yapıldığı ve kendisinin Ehl-i Sünnet'in Reisi, Hanefiyye, Ehl-i Sünnet ve'l-Cemaat, İmam Mâturidî ve Tabileri (ss. 95-96) isimleriyle anıldığı, fikirlerine ciddi derecede ehemmiyet verildiğinden bahsedilmekte, ancak Mâturîdîlik/Mâturîdîyye şeklindeki bir kullanımın Selçuklular döneminde söz konusu olmadığından bahsetmektedir. Bu şekilde kullanımın ilk defa Selçuklular sonrasında İbn Fazlullah el-Ömerî'nin (749/1348) kullandığını söylemektedir (s.109). Eserde, Selçuklular döneminde aslında Mâturidîliğin oluşum süreci olarak değerlendirildiği ve Hanefi Mezhebi ve Ehl-i Sünnet Mezhebi algıları içerisinde kaldığı, daha sonraları Mâturîdîliğin müstakil olarak Ehl-i Sünnet mezhepleri içerisinde zikredilmeye başladığı şeklinde değerlendirilmektedir.

Yazar Selçuklular döneminde belli bir süreden sonra Hanefi-Mâturîdî görüşlerin daha öne çıktığını söylemekte ve bu bağlamda Mâverâünnehir ve Horasan bölgelerinde yayılışından da bahsetmektedir. Bölgelerde etkin olan Mâturîdî alimlerinden ve onların yaptıkları ilmi çalışmaların yanı sıra yetiştirdikleri öğrenciler ile Mâturîdîliğin yayılışına olan katkılarından bahsetmektedir. (ss. 112-174).

Mâturîdîlik ile ilgili önemli bilgilerin bir kısmı da eserin II. Bölümü'ndeki "Seçuklular Dönemine Ait Hanefi-Mâturîdî Eserler" başlığı altında verilmektedir. Burada, çoğunluğu elimizde mevcut olan Mâturîdîliğin temel eserlerini tek tek ele alarak tanıtmakta ve onların takip ettikleri gelenek açısından önemleri üzerinde durul-

maktadır. Kelam ve Fıkh'a dair olarak zikredilen eserlerin Kelamla ilgili olanları şunlardır: el-Pezdevi'nin "Kitabu Usulî'd-Din", Neseî'nin "Tabsiretü'l-Edille", "Bahru'l-Kelam fi Akaidi Ehl-i İslam ve Temhid fi Usulî'd-Din, Ömer en-Neseî'nin Akâidu'n-Neseî, Alâaddin es-Semerkandi, Şerhu Tevilât, Uşî'nin el-Emâili, el-Üsmendi'nin Lübâb'ul Kelam, el-Lamişî'nin Kitabu't-Temhid li Kavaidi't-Tevhid, es-Sabuni'nin el- Bidaye fi Usulî'd-Din (s. 175-186).

Bilimsel nitelikli, dili sade olan eser Hanefi ve Mâturîdî düşünce sistemiyle ilgili çalışma yapanlar için önemli bilgiler içermektedir. İçerdiği sisteminden kaynaklı olduğunu düşündüğüm aynı bilgilerin farklı yerlerde az da olsa tekrarlanması farklı değerlendirmeler içerdiğinden tekrar algısı oluşturmamaktadır. Önemli bir gayret ve birikimi yansıtan eserin benzerleri araştırmada bütünlüğün devamlılığı bağlamında Selçuklular sonrası için de yapılması, bu alana önemli katkı sağlayacaktır.

Kıyasettin KOÇOĞLU

(Yrd. Doç. Dr., İğdır Ü. İlahiyat Fak.)

Talip Özdeş, *Mâturîdî'nin Tefsir Anlayışı*

İstanbul: İnsan, 2003, 319 s.

Ülkemizde hemen her çocuğun, "İtikatta mezhebin hangisi?" sorusuna, "Mâturîdî" cevabıyla ilk öğrendiği isimlerden olan İmam Mâturîdî, gerçek sıfat ve nitelikleriyle ne kadar tanınıyor? Hele onun İslam düşünce tarihine sadece *Kitâbu't-tevhîd* ve *Me'hazu's-şerâyi fi usûli'l-fıkh* gibi kelam ve fıkhâ dair birçok müstesna eserleri ile değil aynı zamanda *Te'vîlâtü'l-Kur'ân* (veya *Te'vîlâtü Ehlî's-sünne* veyahut da *Te'vîlât*) gibi müstesna bir eser ile tefsir ilmine erişilmez bir hizmet sunduğu ne kadar biliniyor? İslam dünyasında ilim çevrelerinde de durum farklı değildir. Aklımıza hemen Şükrü

Özen'in, "Yeterince Tanınmayan Bir İmam: Mâturîdî" adlı yazısı (*Marife*, yıl 5, sayı 3, kış 2005, ss. 411-27) geliyor. Neyse ki, son yıllarda bu eksikliği gideren epey ilmi çalışma yapıldı. Kıymetli meslektaşım Talip Özdeş'in *Mâturîdî'nin Tefsir Anlayışı* adlı eseri bunlar içinde en değerli katkıyı yapanlardandır. Özdeş'in (bundan böyle *yazar* olarak zikredilecektir) mezkur çalışması, Mâturîdî'nin biyografisini ve tefsirini tanıtanın yanında tefsirinin metodolojisi, muhtevası ve pratik sorunlara cevap vermesini irdelemesi bakımından dikkate değer. İmameti ve ilmi ile Müslümanların tarihine ve kültürüne mal olmuş Mâturîdî gibi bir şahsın ve onun eserinin hassas ve dikkatli bir şekilde incelenmesi gerekir. Nitekim yazar, başta *Te'vilâtü'l-Kur'an* olmak üzere tarihi ve çağdaş kaynakları ciddi bir şekilde taramış ve zengin bir malzeme ile meseleyi tahlil etmeye çalışmıştır. İlim aleminin özellikle tefsir camiasının heyecanla karşıladığı *Te'vilât*'ın hem Türkiye'de ve başka ülkelerde tahkikli basımının yapılmasını hem de Türkçe'ye tercümesinin tamamlanma aşamasına gelmiş olmasını da bir ilave olarak kaydedelim.

Kitap bir giriş ve iki ana bölümden oluşmaktadır. Yazar, girişte hazırlayıcı bilgiler babından olmak üzere Mâturîdî'den önce İslam dünyasının siyasi fikri, ilmi vaziyeti, Mâturîdî'nin hayatı ve nihayet *Te'vilât*'ın genel tanıtımına yer vermiştir. Birinci bölümde *Te'vilât*'ın metodolojik özelliklerini, ikincide ise Mâturîdî'nin *Te'vilât*'ta nesih, muhkem-müteşabih ve Kur'an'ın icazı gibi bazı tefsir problemlerini ele alışı ve çözümleyişi incelemiştir. Sonuç bölümünde ise araştırma neticesinde ulaştığı bulguları, yorumları ve genel fikirleri özlü bir şekilde sunmuştur.

Bu tür çalışmalarda araştırmaya konu olan şahsın veya eserinin ilgili alandaki konumunu tespit edebilmek için ondan önceki ve sonraki gelişmelere bir göz atılır. Yazar da Giriş'de bunu yapmış ve Peygamber devrinden başlamak üzere Mâturîdî'nin zamanına kadarki dini düşünce hareketlerini ve siyasi gelişmeleri özetlemiştir (s. 21-35). Buna göre Hz. Muhammed zamanında düşünce ve sosyal yapısı ile oldukça saf bir halde seyreden İslam toplumunda,

dört halifenin sonlarına doğru bazı hareketlenmeler olmuş nihayet hicri birinci asır bitmeden müslüman toplumunda siyasi bölünmeler ve dini düşüncede bazı ayrışmalar ortaya çıkmıştır. Dört halife devrinden oldukça farklı bir politik yapılanmaya giden Emevi ve Abbasi iktidarlarının söz konusu bölünme ve ayrışmalardan medet umması ve tarafgir davranması ile taraflar arasındaki ayrışmalar dini-siyasi bir biçim almış, zamanla itikadi ve fıkhi mezhepler oluşmuş, tasavvuf kurumsallaşmıştır. Bu arada mezhebi fikir münakaşaları, bazı aşırı ve sapkın akımların yaydıkları fikirler dini ve siyasi düşünce ortamını karmaşaya sürüklemeye devam etmiştir. İşte böylesi bir ortamda, Türkistan ve Maveraunnehir bölgesinin güçlü devleti Samanîler'in her açıdan ihtişamlı kenti Semerkant'ta yine her açıdan ihtişam sahibi olacak olan Mâturîdî ortaya çıkmıştır. O sıralarda Abbasi devleti ömrünün sonlarını yaşıyordu. Mâturîdî, bu siyasi ve fikri mücadele ortamında, taassuba ve klikçiliğe kaçmadan, tekfire ve dışlamaya gitmeden Müslümanların inanç ve düşüncede birliğine hizmet eder tarzda orta bir yolu tutmuş, başta tefsiri olmak üzere eserlerinde de bu yaklaşımı uygulamıştır. Yazarın araştırması için hareket noktasını yerinde bulmakla birlikte, hemen bütün ilmi araştırmalarda olan ve burada da karşımıza çıkan bir zaaf noktasını yani Mâturîdî öncesini, hep kavgaların ve içinden çıkılmaz tartışmaların hakim olduğu tamamen olumsuz bir tablo olarak takdimini ve Mâturîdî'nin sahneye çıkışını adeta antitez gibi göstermesini (ss. 22, 32, 37, 50, 82, 288) yeterli bir açıklama olarak görmüyor, eksik buluyoruz. Buna göre adeta o, şartların zorlaması ve sınırlandırması sonucunda ortaya çıkmıştır. Halbuki Mâturîdî'ye kadar sadece bu tablo yoktur. Yazarın tespit ettiği mevcut durum yanında medeni ve kültürel yapılanma, eğitim-öğretim teşkilatlanması, ilim geleneğinin oluşması, tarım, sanayi ve kalkınmanın hızlanması, şehirleşmenin artması gibi normal seyrinde gelişen ve bizce asli amiller olarak kabul edilmesi gerekenler daha etkilidir. Netice olarak eğer, kurumların ortaya çıkış ve gelişme seyrini yerli yerince anlamak istiyorsak, İslam tarihini ve dolayısıyla tefsirin gelişim seyrini sadece siyasi ve fikri oluşum ve tartışmalara dayandırmadan, daha geniş perspektife

sahip bir tarih felsefesi penceresinden bakmak gerektiğini düşün-
nüyoruz.

Tefsir ilmi Mâturîdî'nin zamanına kadar belli bir aşamaya gel-
miş, birçok tefsir yazılmış idi. Peki onu, önceki müfessirlerden,
tefsirini de o güne kadar telif edilmiş tefsirlerden farklı kılan şey
nedir? İşte bu sorunun cevabını *Mâturîdî'nin Tefsir Anlayışı*'nın I.
Bölüm'ünde buluyoruz. Buna göre Mâturîdî'nin hareket noktası,
Kur'an'ın muhkem ve mutlak bir kitap oluşudur. O, Hz. Muham-
med'in en büyük mucizesidir. Onda bir çelişki ve ihtilaf yoktur,
nasıl ki kevnî ayetler arasında bir nizam ve bütünlük varsa Kur'an
ayetleri arasında da aynı şekilde bir nizam ve bütünlük vardır. Bu
metin anlayışının yorum metodunda yansıtacağı mantiki sonuç
şudur: Kur'an'ın yorumu, insan ve toplum hayatının bütünü, o-
lay ve olguları kuşatabilecek, onları bütünlük içerisinde değer-
lendirecek bir mahiyette olmalıdır. Bu metodu tamamlayan pratik
uygulamanın bir parçası ayetler arasında konu bütünlüğü ve açık
bir ilişki varsa onu mutlaka göz önünde bulundurmaktır ki müellif
bunu, *râbitâtu's-silâ* (sıla ilişkisi) diye isimlendirir; diğer parçası da
bir konu hakkındaki ayetler arasında veya ayetlerde kullanılan
farklı kavramların arasında bir çelişki varmış gibi gözükmesi du-
rumunda onu çözecek olan *ihtilafu'l-ahvâl ve'l-evkât* (anlatılan ko-
nunun farklı zaman veya durumunun göz önüne alınması) formü-
lüdür; son olarak kapalı veya anlam çelişkisi görülen yerlerde
hakîkât-mecâz ayrımı devreye girmektedir. Kısaca bütüncül yakla-
şım, parçacı ve mevzî olmaktan uzak kalmak gerekir, aksi takdir-
de yani ayetleri birbirinden kopuk parçalar olarak yorumlamak,
tefsirden beklenen maksada ulaşturmaz. *Te'vîlât*'ı diğerlerinden
ayırarak nokta, işte budur (ss. 75-76, 78, 111, 143, 146, 154, 154-56,
156-61, 281-82). Bu temelden hareket eden Mâturîdî, Kur'an tefsiri-
nde zihinsel açıdan iki hareket noktasına sahiptir. Birincisi, klasik
yöntemde olduğu gibi, ayetlerin manalarını lügat ve rivayetler
ışığında kavramak; ikincisi ise, ayetin yorumu hakkında kendi
dönemindeki yaygın kanaat ve düşünceleri, kelami okulların gö-
rüşlerini, ehl-i te'vîlin yorumlarını, onların itikadi ve fıkhî değer-
lendirmelerini delil ve iddialarıyla birlikte ele alarak analiz etmek,

kritiğini yapmak ve bir sonuca ulaşmak (s. 77). Nihayet bir müfessir ve bir beşer olarak bütün gayretini sergilemesine rağmen bazen herhangi bir ayetin yorumunda söyleyecek sözü olmayabilir ya da o ayet üzerinde bir şey söylemek istemezse kendisinden önce ileri sürülen görüşleri ve tefsiri nakletmekle yetinir, ya da en kestirme yolu tercih etmek, yani birçok müfessirin yaptığı gibi, *Allahu a'lem* (Allah en iyisini bilir) diyerek (ss. 79, 82, 87) gerçek manayı ve yorumu kelamın sahibine havale etmektir. Bütün bu sistematığın aslını teşkil eden ve Mâturîdî'nin Kur'an'ın açıklanması ve yorumunda uyduğu metodun üzerine oturduğu iki ana esas vardır. Birincisi tefsir-te'vil ayrımı, ikincisi de akıl, duyu organları, dil ve haberlerden müteşekkil bilgi vasıtaları ile elde edilen beşeri bilgi ile vahyi bilgiyi anlamak (s. 88). Yazar, kitabın bundan sonraki sayfalarında (ss. 89-199) bu iki esasta ifade edilen sistematığı genişçe ve misalleriyle açıklamakta, yer yer diğer müfessirler ve mütefekkirlerle karşılaştırmalar yapmakta, yeri geldikçe felsefi konularda Mâturîdî'nin görüşleri ile filozofların görüşleri arasında kıyaslar (ss. 101, 119-32) yapmak suretiyle çalışmanın yelpazesini genişletmekte ve ilmi değerini artırmaktadır.

Mâturîdî'nin tefsir-te'vil ayrımında gözettiği hedefi ve Müslümanlar için nasıl bir imkan sunduğunu yazar özetle şöyle açıklar: O, bu ayrımında Hz. Peygamber'in tebyin görevinin gereği Kur'an'ı açıklaması ile vahye muhatap olmayan insanların yorumlarının eşdeğer olmayacağını ifade etmek istemiştir. Pratikte ise Kur'an'ı yorumlama konusunda müfessirlere büyük bir hürriyet ve genişlik getirmiştir. Böylece aklın ve gelişen bilimlerin verilerinden ve beşeri tecrübelerden de faydalanarak Kur'an'ın çağlar içerisinde yorumlanmasına ve yorumların yenilenecek gelişmesine imkan tanımış, dirayeti meşru bütün sınırları ile tefsire katması ile de tefsir tarihinde bir dönüm noktası oluşturmuştur. Bu durum, Mâturîdî'nin tefsirine *te'vilât* ismi vermesinin mantığını da açıklar (ss. 92-93). Yorumlama faaliyetinin ve aklın işletilmesinde kullandığı temel kavramlar *akıl-akletme*, *basar*, *nazar*, *kalp*, *istidlâl ictihâd*, *kıyâs*, *fıkıh*, *teemmül*, *tefekür*, *marifet* ve *hikmet* (ss. 100, 103-104, 125).

Te'vilât'ı diğerlerinden ayıran özgün nitelikler bunlarla bitmez. Mesela, tefsirde zayıf ve uydurma rivayetlere yer verilmesi, İsrâiliyat'ı kesin açıklayıcı kaynak gibi kullanılması daima eleştiri konusu olmuştur. Mâturîdî, bu hususta hassas davranarak, hadis ve diğer rivayetlerde senet üzerinde fazla durmadan metni Kur'an'a arz eder, haber-i vahidlere uzlaştırmacı yaklaşır veya ihtimalli konuşur, sorunlu gördüğü rivayetleri akli, ferdi ve sosyal gerçeklerle bir arada değerlendirerek bir anlamda metin tenkidi yapar. İsrailiyata ise az yer verir, İsraili ve asılsız rivayetleri Kur'an'ın mantığına arz ederek reddeder (ss. 69-70, 132, 166-69). İşârî yorumlara yer verilmemesini, bu tefsirin diğer bir özelliği olarak not edelim (s. 38).

Her ne kadar bir yorum sistemi kurmuş olsa da bir yorumcu olarak Mâturîdî, zaman zaman öznelliğinin eseri olarak sistemine aykırı davrandığı tespit edilmiştir. Bu cümleden olarak mezhebin görüşlerine teslim oluşu, özellikle Ebu Hanife'nin içtihatlarına aykırı hareket etmemesi; kelimelere mecazi anlam yüklemesi ve az da olsa önceki müfessirlerin açıklamalarına teslim olması açık bir şekilde görülmektedir. Yazar, Mâturîdî'nin bu konularda kendi sistematüğının dışına çıkmasını örnekler göstererek çok yerinde ve bilimsel bir dille kritik etmiştir (ss. 146-51). Fakat bu cesaret ve kararlılığı, Mâturîdî'nin nesh anlayışını tahlil ederken (ss. 203-39) göstermediğini ve gereği gibi eleştirmedeğini, tam bu noktaya vardığı yerlerde kıyıda döndüğünü belirtmeliyiz.

II. Bölüm'de Mâturîdî'nin üç tefsir konusunu (*nesih, muhkem-müteşabih, i'câz*) ele alışı işlenmektedir. Bunların ilki nesih meselesidir. Mâturîdî, neshi din/(İslam)-şariat ayırımına dayandırmaktadır. Fakat yazarın da belirttiği gibi o, maalesef bu konuda beklenen açılımı yapmamış ve öncekileri tekrarlamaktan öte geçmemiş, en fazla bu konudaki dağınık fikirleri bilinen nesh teorisi olarak sistematize etmiştir. Dahası, yine ondan beklenmeyecek bir şekilde Kur'an ayetlerinin içtihatla bile neshedebileceğini savunmuştur. Bu konuda da mezhebinin görüşü dairesinde kalmıştır. Bir istisna olarak o, neshi oldukça sınırlı tutmuş ve neshedildiği öne sürülen birçok ayetin mensuh olmadığını kabul etmeyerek neshedilmiş

ayet sayısını az göstermiştir. Her ne kadar Özdeş, onun bu tutumunu anlayıcı bir tarzda makul daireye çekmeye çalışsa da sonuç değişmemiştir (ss. 204-213, örnekler s. 215 vd.). Buna karşın Mâtûrîdî, muhkem-müteşabih ve i'câz konularında daha net ve tutarlıdır. Muhkem-müteşabih ikileminde asıl sorun müteşabihlerdir, o da bunlar üzerinde yoğunlaşmıştır. Müteşabihlerin ne olduğu sorununda o, selefî tutumuna yaklaşmış, ancak onların anlamlarını açıklamada biraz daha serbest hareket ederek selef ile halef arasında uzlaştırıcı olmuştur. Müteşabihlerin anlamlarını çözmeye tefsir-te'vil ayırımına uygun hareket etmiş, bazen mecâz ve temsile gitmiş, bazen Arapların anlayış ve zevkleri ile ilgi kurmuştur. Yine de Mâtûrîdî'ye göre müteşabihlerde kesinlik yoktur, o daima ihtimalleri sıralamakta, kesin yargılardan sakınmakta, nihayet kesin hükmü Allah'a bırakmaktadır: *Vallâhu e'lem* (ss. 249-53, 270, 277). İ'câza gelince, bu konuda sınırlı ve az açıklamalar vardır. Zira onun döneminde bu konu teori ve pratiğiyle henüz tefsirde genişçe uygulama imkânına sahip değildi. Bunu sağlayacak olan Abdulkahir Cürçânî (ö. 471/1070)'yi bir asır daha beklemek gerekiyordu. Mâtûrîdî, bu konuyu Kur'an'ın mutlak kitap ve çelişkiden arınmış olması bağlamında yer yer ayetlerin mana üstünlüğünü vurgulayarak eserine taşır, Kur'an nazımının dil yönünden üstünlüğüne ise fazla girmez (ss. 280-85).

İlmi araştırmalarda teknik ve maddi hatalar olabilmektedir. Eserdeki bu tür hatalara burada yer vermeyip yazarın kendisine bildirdik. Ancak affedilmez hataların yazar kadar eserin basım aşamasındaki redaktörün de sorumluluğunda olduğunu hatırlatmak isterim. Fakat mutlaka eleştirmemiz gereken noktalardan birisine işaret etmek istiyorum. Yazar, tefsirin ilminin ortaya çıkışına dair yaygın kanaate katılarak, "Dokuzuncu ve onuncu yüzyıllarda tefsir, hadisten ayrılarak tefsire dair müstakil eserler yazılmıştır." (s. 27) ve "...daha sonra müdevven hadis mecmualarının müstakil bölümlerinde yer alan tefsir faaliyeti nihayet üçüncü merhalede hadisten ayrılarak bağımsız bir ilim haline gelmiştir." (s. 28, ayrıca s. 54) şeklinde yargıda bulunur. Bundan sonra yazılan müstakil tefsirlerden de Taberî (310/922), Nîsâbûrî (318/929), İbn

Ebi Hâtim (ö. 327/937) ve İbn Hibbân (ö. 369/980)'ı örnek verir. Onun tefsirin hadisin içinde gelişip daha sonra ayrıldığına dair bu açıklamasını yerinde bulmuyoruz. Zira rivayet İslam ilim ve kültürünün ilk iki yüzyıllık ana karakteridir, tefsir de bunun içindedir. Ayrıca tefsir rivayetlerini ayrı bir başlık altında toplayan ilk hadis mecmuası olan İmam Buhârî (ö. 256/870)'nin *Sahih-i Buhârî*'si henüz yazılmadan Mukatil b. Süleyman (ö. 150/767) müstakil tefsir telif etmiş, İbn Vehb (ö. 197/812) de hadisi ayrı tefsiri ayrı iki kitap halinde ve *el-Câmi'* adıyla telif etmişti.

Yazar, haklı olarak, ilmi şöhretine ve etkisine rağmen Mâtürîdî'nin yakın zamanlara kadar hak ettiği kadar tanınmamasını gündeme getirerek bunun nedenlerini irdelemeye çalışmış (ss. 15-17, 40-42, 54), ancak tatmin edici bir cevap verememiştir. Kanaatimizce bir takım faraziyelerle de ikna edici bir neticeye varılamaz. Zira o, çok geniş bir araştırma konusudur.

Sonuç olarak İmam Mâtürîdî'nin *Te'vîlâtü'l-Kur'ân*'ı İslam dünyasının toplumsal ve fikri açıdan geçiş döneminin özelliklerini yansıtmaktadır. O, metot ve muhtevası ile güçlü bir tefsir olarak ortaya çıkmış, kendisinden öncesi ile kendisinden sonrası arasında bir köprü kurmuştur. Bu yüzdendir ki bu tefsir, *Keşşâf*, *Mefâtihu'l-Gayb*, *Envâru't-Tenzîl*, *Ruhu'l-Me'ânî* gibi kendisinden sonraki birçok tefsire örnek olmuştur. Yazar, Mâtürîdî'nin ilmi ve şahsi vasıflarına dair bu teşhislerinin ardından onun günümüz Müslümanlarının bazı açmazlardan çıkışı için örnek olabileceğini bile dile getirir (s. 295).

Talip Özdeş'in bu kapsamlı çalışması, kendisinin de defaatle vurguladığı gibi (ss. 53-54) her açıdan muazzam bir tefsir olan *Te'vîlâtü'l-Kur'ân* üzerine yapılmış en ciddi araştırma olmasına rağmen elbette yetersizdir. Daha birçok açıdan bu tefsirin incelenmesi gerekir.

İsmail ÇALIŞKAN

(Prof. Dr., Cumhuriyet Ü. İlahiyet Fak.)

Ahmet Ak, **Büyük Türk Alimi Mâturîdî ve Mâturîdîlik**
İstanbul: Bayrak Matbaası, 2008, 216 s.

Ahmet Ak'ın bu kitabı, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri (İslam Mezhepleri Tarihi) Anabilim Dalı'nda 2006 yılında tamamladığı "Mâturîdî Kaynaklarda Mâturîdî ve Mâturîdîlik" isimli doktora tezinin gözden geçirilip geliştirilmiş halidir. Bununla birlikte eser, geniş bir bibliyografya ve indeks ilavesiyle basıldığı için konuyla ilgilenenlere kolaylık sağlamıştır.

Araştırmada, başta Mâturîdî'nin kendi eserleri olmak üzere Hanefî-Mâturîdî literatürü ana kaynak hüviyeti taşımaktadır. Bununla birlikte, yeri geldikçe tarih, ensâb, tabakât ve coğrafya eserlerine de müracaat edilmiştir.

Mâturîdîlik, bir mezhep olarak bugün dünyada yaşayan Müslümanların geniş bir kitlesi tarafından benimsenmektedir. Buna rağmen, ilgili araştırmacıların genelde kabul edip dile getirdikleri gibi Mâturîdî ve Mâturîdîlik, mensuplarınca dahi iyi bilinmemektedir. Müellif de aynı görüştedir. Mâturîdî ve adına nispet edilen Mâturîdîlik hakkındaki bilimsel çalışmalar henüz istenilen düzeye ulaşmamıştır. Bu sebeple, Mâturîdî kaynaklardan hareketle İmam Mâturîdî ve ona nispet edilen Mâturîdîlik mezhebi araştırılmak istenmiştir (s. xi). Yazar bu sebeple, çalışmasının başında Hanefî-Mâturîdî kaynakları ve aynı zamanda konuyla ilgili çağdaş araştırmalar hakkında detaylı bilgiler vermektedir. (ss. 4-23).

Eser, giriş ve üç bölümden meydana gelmektedir. Girişte, izlenecek metot ve kaynak kritiği üzerinde durulduktan sonra dönemin dînî, siyâsî ve fikrî yapısı ortaya konulmaktadır. Birinci bölümde Mâturîdî'nin hayatı, hocaları, öğrencileri, eserleri, ilmî şahsiyeti ve temel görüşlerine yer verilen eserin ikinci bölümde, Mâturîdîliğin arka planı ve oluşumu ele alınmaktadır. Üçüncü bölümde ise, belli başlı Hanefî âlimlerin eserleri incelenerek, İmam

Mâturîdî'nin Ehl-i Sünnet'in imamı, Hanefî bir fakih ve büyük bir müfessir kabul edildiğine dair kronolojik olarak önemli bilgiler verilmektedir.

Eserde, Mâturîdî'nin kelâmî görüşleri ve mezhep anlayışının yanı sıra Mutezile başta olmak üzere çeşitli İslam mezhepleri ve bazı dinî akımlar hakkında da önemli bilgiler bulunmaktadır. Araştırmacı, Mâturîdî'nin *Kitâbü't-Tevhid*'i ve *Kitâbü't-Te'vilât* diye isimlendirdiği tefsiri hakkında önemli bilgiler vermektedir. Yazarın tespitine göre asıl ismi *Kitâbü't-Te'vilât olan* Mâturîdî'nin tefsiri, daha çok *Te'vilâtü'l-Kur'an* ve *Te'vilâtü Ehl-i Sünnet* isimleri ile meşhur olmuştur. Ak'a göre bu tefsir, Kur'an'ın başından sonuna kadar bütün ayetlerin sıra ile ele alınarak gerekli yerlerde konu ile ilgili diğer ayetlere yer verildikten sonra akli değerlendirmelerle birlikte Kur'ân'ı bütünlüğü içerisinde yorumlayan ilk dirayet tefsiridir. İncelemesine bu tefsirin yazma nüshalarını kullanarak başlayan araştırmacı, söz konusu tefsirin Beyrut'ta 2004 yılında ilk basması yapılmış, bu nüshasından da yararlanmıştı (ss. 7-9).

Mâturîdî'nin kendi eserlerinden başka, Hanefî-Mâturîdî kaynaklar (ss. 4-20) araştırmacının en önemli malzemesini teşkil etmektedir. Bunlar arasında özellikle *es-Sevâdü'l-A'zam* dikkat çekmektedir. Araştırmacıya göre, Hakîm es-Semerkindî (342/954) tarafından 290/902 yılında yazılan bu eser, Mâturîdî'nin yaşadığı dönemde Samani emiri İsmail b. Ahmed (279-295/892-907) tarafından devletin resmi ilmihali kabul edilmiştir (ss. 10-11).

Maturidî'nin yaşadığı döneme mezhepler tarihi açısından genel bir bakış yapılan eserde, Maturidî'nin içinde yaşadığı coğrafyada iktidar olan Samaniler dönemine (261-389/875-999) kısaca temas edilmektedir. Yazarın tespitlerine göre bu dönemde bölge ilim, kültür ve sanatta, hilafet merkezi olan Bağdat'ı gölgede bırakmıştı. Semerkant'ta, istikrarlı bir yönetim ve güvenli bir ortam bulunmaktaydı. Semerkant'ta Mutezile ve Kerrâmî'lerin ders okuttukları on yedi tane medrese faaliyet göstermekteydi. O dönemde, başta İmam Mâturîdî olmak üzere Sünnî âlimler ile Şîî âlimler arasında mezhepler konusunda ilmî münazaralar yapılacak kadar fikir hürriyeti var-

di. Ancak zamanla huzurlu ortam sona ermiş, Bâtınî ve Karmatî hareketler kendilerini bölgede hissettirmeye başlamış, Şîi Fâtımî devleti ve Büveyhî hanedanlığının siyasî etkileri buraları da etkilemeye başlamıştır. Öyleki bir Samani emiri Bâtını mezhebini kabul etmiş, kısa süre sonra yerine geçen oğlu Bâtını olan görevlilerle birlikte hepsini öldürmüştür. Büveyhiler'in Mutezile âlimlerine destekleri, Irak bölgesinden sonra Horasan ve Maverâünnehir'de Hanefi-Mutezilî anlayışa güç katmıştır. Bu durum, Mutezilî olan Ebu'l-Kâsım el-Kabi'ye çeşitli reddiyeler yazan İmam Mâturîdî'nin isminin, bir müddet kendi memleketinde bile göz ardı edilmesinin sebeplerinden biri olarak tespit edilmiştir (ss. 24-29).

Araştırmacı, özellikle koyu bir Şafii ve Eşari olan Ebû Hatim Muhammed b. Hibban'ın (ö. 354/965) Semerkant kadılığına atanmasına işaretlerle, başlangıçta tamamen Ebû Hanife'nin savunduğu Sünnî akideyi destekleyen Samanilerin daha sonra kısmen de olsa Şâfîleri de desteklediklerini, Hanefilikten/Ehl-i Rey'den Şâfiliğe/Ehl-i Hadis'e meylettiklerini tespit etmektedir. Yazara göre bu sebeple, bölgede uzun süre Hanefi-Mâturîdî görüşün hâkim olması ile birlikte, IV/X. asırdan itibaren yönetim tarafından zaman zaman Ashâbu'l-Hadis ve Hanefi-Mutezili görüşler de desteklenmiştir. (ss. 29-31).

Bugün Özbekistan'ın sınırları içerisinde bulunan Semerkant şehrinin Mâturîd köyünde doğduğu için el-Mâturîdî nisbesiyle meşhur olan Mâturîdî'nin Muhammed b. Mukâtil (248/862)'e öğrencilik yaptığı göz önünde bulundurularak 230/844 yılına yakın bir zaman diliminde doğduğu tahmin edilmektedir. Araştırmada, kitabın adına da yansıdığı gibi Mâturîdî'nin Türk olduğu savunulmaktadır. Mâturîdî'nin tahmin edilen doğumu ve 333/944 yılında vefat ettiği dikkate alındığında yüz yıl kadar yaşadığı ortaya çıkmaktadır (ss. 33-38).

Konuyla ilgili detaylı bilgi imkânı olmasa da, çalışmada İmam Mâturîdî'nin iyi bir öğrenim gördüğü ortaya konmaktadır. Semerkant'da Hanifelere ait Dâru'l-Cüzcâniyye isimli bir merkezde eğitim gördüğü bilinmektedir. Mâturîdî, Ebû Hanife'nin öğrencileri-

nin öğrencisidir. Ondan bahsedenler, övgüyle bahsetmektedir. Ders aldığı hocaları da onu methetmiştir. Ömrünün sonuna kadar hep ilimle meşgul olan İmam Mâtürîdî, çok sayıda öğrenci yetiştirmiş ve çok sayıda eser bırakmıştır. Ancak günümüze sadece *Kitâbü't-Tevhîd* ve tefsiri *Te'vîlâtü Ehl-i Sünnet* ulaşabilmiştir (ss.38-48).

Çalışmada, Mâtürîdî'nin henüz elimizde olmayan eserleri arasında diğer mezhep ve dinlerin görüşlerini değerlendirdiği kitapları hakkında da bilgi verilmektedir. Mâtürîdî'nin nakil yanında akli da kullandığını tespit eden yazar, ayrıca onun kendi görüşlerini açıklarken ve muhalif görüşleri reddederken daha çok ikna metodunu kullandığını kaydetmektedir. Müeelife göre Mâtürîdî, muhataplarını ikna edebilmek için bir taraftan naklî deliller getirirken, diğer taraftan akıl ve nazar/istidlal yoluyla semantik, sosyolojik ve tarihî delillerle de görüşlerini desteklemiştir (ss. 48-52).

Yazar, çalışmasında birçoğu henüz yayınlanmamış yazmaları kullanmak zorunda kalmış, çok değişik kaynaklarda, oldukça kısa bilgileri bir araya getirerek Mâtürîdî'nin hayatını, görüşlerini mezhebinin arka planını, coğrafyasını, yayılış aşamalarını, mezhep içerisindeki Cüzçâniyye ve İyâziyye ekollerinin genel özelliklerini ortaya çıkarmıştır.

Bu kitapta, Mâtürîdî'nin Hanefi bir fakih, büyük bir müfessir ve Ehl-i Sünnet'in iki büyük imamından biri oluşu, temel kaynaklardan hareketle ortaya konulmuştur. Bu sebeple eser, Mâtürîdî ve Mâtürîdîlik konusunda önemli araştırmalardan birisi kabul edilmektedir. *Selçuklular Döneminde Mâtürîdîlik* (Ankara, 2009) adıyla mezhebin bir sonraki aşamasını da kitaplaştıran yazarın konuyla ilgili araştırmalarının devam ettiği görülmektedir. Bu yeni çalışmalar sırasında elde edilen yeni tespitler ve gerekiyorsa tashihlerle *Büyük Türk Âlimi Mâtürîdî ve Mâtürîdîlik* kitabının yeni baskılarının yapılması temennimizdir.

Adem ARIKAN

(Yrd. Doç. Dr., İstanbul Ü. İlahiyat Fak.)

